

પ્રકરણ ૧ : પ્રારંભિક ટૂંકી સંજ્ઞા અને આરંભ

૧. (૧) આ અધિનિયમ અશક્ત વ્યક્તિનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૬ કહેવાશે.

(૨) તે, કેન્દ્ર સરકાર, રાજપત્રમાં જાહેરનામાથી નક્કી કરે તે તારીખે અમલમાં આવશે.

વ્યાખ્યા ૨. આ અધિનિયમમાં, સંદર્ભથી અન્યથા અપેક્ષિત ન હોય, તો-

(ક) “અપીલ અધિકારી” એટલે કલમ ૧૪ની પેટા-કલમ (૩) અથવા કલમ ૫૩ની પેટા-કલમ (૧) હેઠળ જાહેર કરેલ અથવા યથાપ્રસંગ, કલમ ૫૮ની પેટા-કલમ (૧) હેઠળ મુકરર કરેલ અધિકારી;

(ખ) “સમુચિત સરકાર” એટલે,-

સન ૨૦૦૬નો ૪૧મો

(૧) કેન્દ્ર સરકારના અથવા તે સરકાર દ્વારા સંપૂર્ણ અથવા મોટા પ્રમાણમાં નાણાકીય સહાય મેળવતી કોઈ સંસ્થાના અથવા કેન્ટોનમેન્ટ અધિનિયમ, ૨૦૦૬ હેઠળ રચાયેલ કોઈ કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડના સંબંધમાં, કેન્દ્ર સરકાર;

(૨) રાજ્ય સરકારના અથવા તે સરકાર દ્વારા સંપૂર્ણ અથવા મોટા પ્રમાણમાં નાણાકીય સહાય મેળવતી કોઈ સંસ્થાના અથવા કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડ સિવાયના કોઈપણ સ્થાનિક સત્તામંડળના સંબંધમાં, રાજ્ય સરકાર;

(૩) “અવરોધ” એટલે અશક્ત વ્યક્તિઓની સમાજમાંની સંપૂર્ણ અને અસરકારક સહભાગિતામાં અંતરાય ઊભો કરે તેવા સંદેશા-વ્યવહારવિષયક, સાંસ્કૃતિક, આર્થિક, પર્યાવરણવિષયક, સંસ્થાગત, રાજકીય, સામાજિક, વૃત્તિજન્ય અથવા માળખાગત પરિબળો સહિતનું કોઈ પરિબળ;

(૪) “સંભાળ રાખનાર” એટલે અશક્ત વ્યક્તિની, કોઈ ચુકવણીથી અથવા ચુકવણી સિવાય, સંભાળ રાખનાર, તેમને આધાર આપનાર અથવા સહાય કરનાર, માતા-પિતા અને કુટુંબના બીજા સભ્યો સહિતની કોઈ વ્યક્તિ;

(૫) “પ્રમાણપત્ર આપનાર અધિકારી” એટલે કલમ ૫૭ની પેટા-કલમ (૧) હેઠળ મુકરર કરેલ અધિકારી;

(૬) “સંદેશા-વ્યવહાર”માં સંચારના માધ્યમો અને સ્વરૂપો, ભાષા, લખાણનું પ્રદર્શન, બ્રેલ, ટેક્ટાઈલ કોમ્યુનિકેશન (સ્પર્શોન્દ્રિયને લગતો સંદેશા-વ્યવહાર), નિશાનીઓ, લાર્જ પ્રિન્ટ, સુગમ મલ્ટિમિડિયા, લેખિત, ઓડિયો, વિડિયો, દૃશ્ય પ્રદર્શનો, સાઈન લેંગ્વેજ, પ્લેઈન લેંગ્વેજ, હ્યુમન રીડર, ઓગમેન્ટેટિવ અને ઓલ્ટરનેટિવ પદ્ધતિ અને ઉપલબ્ધ (સુલભ) માહિતી તથા સંદેશાવ્યવહારની ટેકનોલોજીનો સમાવેશ થાય છે;

(૭) “સક્ષમ સત્તાધિકારી” એટલે કલમ ૪૮ હેઠળ નિમાયેલા સત્તાધિકારી;

(૮) અશક્તતાના સંબંધમાં “ભેદભાવ” એટલે રાજકીય, આર્થિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, મુલકી અથવા બીજા કોઈ ક્ષેત્રમાં, બીજી વ્યક્તિઓની સરખામણીમાં, તમામ માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વતંત્રતા ભોગવવામાં અથવા વાપરવામાં પૂર્વગ્રહ રાખવાના અથવા તે અંગેની માન્યતાને બિનઅસરકારક બનાવવાના હેતુથી અથવા તેના પરિણામે, અશક્તતાના કારણસર, કોઈ ભેદ રાખવો, બહિષ્કાર કરવો, કોઈ નિયંત્રણ રાખવું;

(૯) “સંસ્થા”માં, સરકારી સંસ્થા અને ખાનગી સંસ્થાનો સમાવેશ થાય છે;

(ઢ) “ફંડ” ઁટલે કલમ ૮૬ હેઠળ રચાયેલું રાષ્ટ્રીય ફંડ;

સન ૨૦૧૩નો ૧૮મો

- (ડ) “સરકારી સંસ્થા” ઁટલે કેન્દ્રીય અધિનિયમ અથવા રાજ્ય અધિનિયમથી અથવા તે હેઠળ સ્થપાયેલું કોર્પોરેશન અથવા સરકાર અથવા સ્થાનિક સત્તામંડળની માલિકીનું અથવા તેમના નિયંત્રણ હેઠળનું અથવા તેમની સહાય મેળવતું સત્તામંડળ અથવા મંડળ અથવા કંપની અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની કલમ ૨-માં વ્યાખ્યા કર્યા પ્રમાણેની સરકારી કંપનીઅને તેમાં સરકારના વિભાગનો સમાવેશ થાય છે;
- (ઢ) “સઘન આધાર” ઁટલે બેંચમાર્ક (પ્રમાણભૂત) અશક્તતા (હીહ્ઝરદ્દટ્ઠિ ઢ્વેજટ્ટ્ઢ્વેઝેઅ)વાળીવ્યક્તિને, રોજબરોજની પ્રવૃત્તિઓ માટે, શિક્ષણ, રોજગાર, કટંબ અને જાહેર જીવન તથા સારવાર અને ઉપચાર સહિતના જીવનના તમામ ક્ષેત્રોમાં સગવડો મેળવવા માટે અને ભાગ લેવા માટેનો સ્વતંત્ર અને મૂળભૂત નિર્ણય લેવા માટે જરૂરી હોય તેવો, શારીરિક, મનોવૈજ્ઞાનિક અને અન્ય પ્રકારનો નક્કર આધાર;
- (ત) “વ્યાપક શિક્ષણ” ઁટલે અશક્તતાવાળા અને અશક્તતા વગરના વિદ્યાર્થીઓ જ્યાં ઁક સાથે જ્ઞાન મેળવી શકે અને અશક્તતાવાળા જુદા-જુદા પ્રકારના વિદ્યાર્થીઓની જ્ઞાન મેળવવાની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે જ્યાં શિખવવાની અને શીખવાની પદ્ધતિને યોગ્ય રીતે અનુકૂળ કરવામાં આવેલ હોય તેવી શિક્ષણની પદ્ધતિ;
- (થ) “ઈન્ફરમેશન ઁન્ડ કોમ્પ્યુનિકેશન ટેકનોલોજી”માં, દૂરસંચાર સેવા, વેબ બ્રૅડ સેવા, ઈલેક્ટ્રોનિક અને પ્રિન્ટ સેવા, ડિજિટલ અને વાસ્તવિક (વર્ચ્યુઅલ) સેવા સહિત, ઈન્ફરમેશન ઁન્ડ કોમ્પ્યુનિકેશનને લગતી તમામ સેવા અને નવીનતાનો સમાવેશ થાય છે;
- (દ) “સંસ્થા”ઁટલે અશક્ત વ્યક્તિઓને સ્વીકારવા, સંભાળ રાખવા, રક્ષણ કરવા, શિક્ષણઆપવા, તાલીમ આપવા, તેમના પુનઃવસવાટ માટેની અને તેમના માટે બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિઓ કરવા માટેની સંસ્થા;

સન ૨૦૦૬નો ૪૧મો

- (ધ) “સ્થાનિક સત્તામંડળ” ઁટલે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ધ-ના ખંડ (ય) અને (છ)માં વ્યાખ્યા કર્યા પ્રમાણેની નગરપાલિકા અથવા પંચાયત; કેન્ટોનમેન્ટ અધિનિયમ, ૨૦૦૬ હેઠળ રચાયેલું કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડ; અને નગરના કામકાજનો વહીવટ કરવા માટે સંસદના અથવા રાજ્ય વિધાનમંડળના અધિનિયમ હેઠળ સ્થપાયેલું બીજું કોઈ સત્તામંડળ;
- (ન) “જાહેરનામું” ઁટલે રાજપત્રમાં પ્રસિદ્ધ થયેલું જાહેરનામું અને “જાહેર કરવું” અને “જાહેર થયેલું” ઁ શબ્દપ્રયોગનો તદનુસાર અર્થ કરવો;
- (પ) “બેંચમાર્ક (પ્રમાણભૂત) અશક્તતા (હીહ્ઝરદ્દટ્ઠિ ઢ્વેજટ્ટ્ઢ્વેઝેઅ)વાળીવ્યક્તિ” ઁટલે પ્રમાણપત્ર આપનાર અધિકારીઁ પ્રમાણિત કર્યા મુજબ, નિર્દિષ્ટ અશક્તતાને માપી શકાય તેવી પરિભાષામાં વ્યાખ્યાયિત ન કરેલ હોય, ત્યારે ઁછામાં ઁછી ચાળીસ ટકા નિર્દિષ્ટ અશક્તતાવાળી વ્યક્તિ અને નિર્દિષ્ટ અશક્તતાને માપી શકાય તેવી પરિભાષામાં વ્યાખ્યાયિત કરેલ હોય, ત્યારે તેમાંઅશક્ત વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે;

- (ક) “અશક્ત વ્યક્તિ” એટલે અવરોધો સાથે ક્રિયા-પ્રતિક્રિયા થવાથી જે અસમર્થતા બીજી બાબતોની સાથે સાથે કોઈ વ્યક્તિની સમાજમાંની સંપૂર્ણ અને અસરકારક સહભાગિતામાં અંતરાય ઊભો કરે તેવી તે વ્યક્તિની લાંબા ગાળાની શારીરિક, માનસિક, બૌદ્ધિક અથવા સંવેદનાત્મક અસમર્થતા;
- (બ) “સઘન આધારની જરૂરિયાતવાળી અશક્ત વ્યક્તિ” એટલે કલમ ૫૮ની પેટા-કલમ (૨)ના ખંડ (ક) હેઠળ પ્રમાણિત કરવામાં આવેલી, સઘન આધારની જરૂરિયાત હોય તેવી બેચમાર્ક (પ્રમાણભૂત) અશક્તતા (benchmark disability) વાળી વ્યક્તિ;
- (ભ) “ઠરાવેલું” એટલે આ અધિનિયમ હેઠળ કરેલા નિયમોથી ઠરાવેલું;
- (મ) “ખાનગી સંસ્થા” એટલે કંપની, પેઢી, સહકારી અથવા બીજી મંડળી, એસોસિએશન, ટ્રસ્ટ, એજન્સી, સંસ્થા, સંગઠન, સંઘ (યુનિયન), ફેક્ટરી અથવા સમુચિત સરકાર, જાહેરનામાથી, નિર્દિષ્ટ કરે તેવી બીજી સંસ્થા;
- (ય) “જાહેર મકાન” એટલે શૈક્ષણિક અથવા વ્યાવસાયિક હેતુ, કામના સ્થળ, વાણિજ્યિક પ્રવૃત્તિઓ, જાહેર ઉપયોગિતા, ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક, કુરસદ અથવા આનંદપ્રમોદની પ્રવૃત્તિઓ, તબીબી અથવા આરોગ્ય સેવા, કાયદાની અમલીકરણ એજન્સી, સુધાર-ગૃહ અથવા અદાલતી ફોરમ માટે ઉપયોગમાં લેવાતા મકાનો, રેલવે સ્ટેશન અથવા પ્લેટફોર્મ, રોડ-વે, બસ સ્ટેન્ડ અથવા ટર્મિનસ, હવાઈ-મથક અથવા જળમાર્ગો સહિત, જાહેર જનતા દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા અથવા જાહેર જનતા પ્રવેશ કરતી હોય તેવા સરકારી અથવા ખાનગી મકાનો;
- (ર) “જાહેર સગવડો અને સેવા”માં, ગૃહનિર્માણ, શૈક્ષણિક અને વ્યાવસાયિક તાલીમ, રોજગાર અને કારકિર્દીનો પ્રસાર, શોપિંગ અથવા માર્કેટિંગ, ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક, કુરસદ અથવા આનંદ-પ્રમોદ, તબીબી, આરોગ્ય અને પુનઃવસવાટ, બેંકિંગ, નાણાં અને વીમો, સંદેશાવ્યવહાર, ટપાલ સેવા અને માહિતી, ન્યાય મેળવવો, જાહેર ઉપયોગિતા, પરિવહન સહિત જાહેર જનતાને પૂરી પાડવામાં આવતી તમામ પ્રકારની સેવાનો સમાવેશ થાય છે;
- (લ) “વાજબી સમાયોજન” એટલે અશક્ત વ્યક્તિઓ બીજી વ્યક્તિઓ જેવા જ અધિકારો ભોગવી શકે એ બાબત સુનિશ્ચિત કરવા માટે, કોઈ ચોક્કસ કેસમાં, માપ બહારનું અથવા અયોગ્ય ભારણ આપ્યા સિવાય, કરવામાં આવતા જરૂરી અને ઉચિત ફેરફાર અને ગોઠવણો;
- (વ) “રજિસ્ટર થયેલું સંગઠન” એટલે સંસદ અથવા રાજ્ય વિધાનમંડળના અધિનિયમ હેઠળ યોગ્ય રીતે રજિસ્ટર થયેલ, અશક્ત વ્યક્તિઓનું એસોસિએશન અથવા અશક્ત વ્યક્તિઓનું સંગઠન, અશક્ત વ્યક્તિઓના માતા-પિતાનું એસોસિએશન, અશક્ત વ્યક્તિઓ અને કુટુંબના સભ્યોનું એસોસિએશન અથવા અશક્ત વ્યક્તિઓના કલ્યાણ માટે કાર્ય કરતું સ્વૈચ્છિક અથવા બિન-સરકારી અથવા સખાવતી સંગઠન અથવા ટ્રસ્ટ, મંડળી અથવા બિન-નફાકારક કંપની;
- (વક) “પુનઃવસવાટ” એટલે અશક્ત વ્યક્તિ તેમના શ્રેષ્ઠ શારીરિક, સંવેદનાત્મક, બૌદ્ધિક, મનોવૈજ્ઞાનિક, પરિસ્થિતિ સાનુકૂળ અથવા સામાજિક કાર્યના સ્તરે પહોંચી શકે અને અને તેને જાળવી શકે તેવા ઉદ્દેશવાળી પ્રક્રિયા;
- (વખ) “વિશેષ રોજગાર વિનિમય કેન્દ્ર” એટલે-
- (૧) અશક્તતાથી પીડાતી વ્યક્તિઓમાંથી કર્મચારીઓ રોકવા માંગતી વ્યક્તિઓ સંબંધી,

(ર) રોજગાર મેળવવા માંગતી બેચમાર્ક (પ્રમાણભૂત) અશક્તતા (benchmark disability)વાળી વ્યક્તિઓ સંબંધી,

(૩) રોજગાર મેળવવા માંગતી બેચમાર્ક (પ્રમાણભૂત) અશક્તતા (benchmark disability)વાળી વ્યક્તિઓને જે ખાલી જગા પર નીમી શકાય તે ખાલી જગાઓ સંબંધી,

-માહિતી, પત્રકો રાખીને અથવા અન્યથા એકઠી કરવા અને પૂરી પાડવા માટે, સરકારે સ્થાપેલી અને સરકાર દ્વારા નિભાવાતી કોઈપણ કચેરી અથવા સ્થળ;

(વગ) “નિર્દિષ્ટ અશક્તતા” અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ કર્યા પ્રમાણેની અશક્તતા;

(વઘ) “પરિવહન પદ્ધતિ”માં માર્ગ-પરિવહન, રેલવે પરિવહન, હવાઈ પરિવહન, જળ પરિવહન, લાસ્ટ માઈલ કનેક્ટિવિટી માટેની પેરા-ટ્રાન્ઝિટ પદ્ધતિ, માર્ગ અને સડકના આંતરમાળખા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે;

(વચ) “સાર્વત્રિક ડિઝાઈન” એટલે અનુકૂલન સાધવાની અથવા વિશેષિત ડિઝાઈનની જરૂરિયાત સિવાય, તમામ લોકો શક્ય હોય તેટલા મોટા પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરી શકે તેવી, ઉત્પાદન, પર્યાવરણ, કાર્યક્રમો અને સેવાની ડિઝાઈન અને તે અશક્ત વ્યક્તિઓના ચોક્કસ જૂથ માટેના ઉચ્ચ ટેકનોલોજી સહિતના સહાયક સાધનોને લાગુ પડશે.